

12 Subat 2017

Rabguzf
170632

11083

*Al-Rabghūzī's The stories of the prophets. Oışaş
al-anbiyā': an Eastern Turkish version* / ed. H.E.
Boeschoten, J. O'Kane. Leiden: Brill, 2015.
2 vols. 706;687 pp.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Rabguzi (170632)

03 Mart 2013

معروف، بیروت ۲۰۰۳/۱۴۲۴؛ سمانی؛ شوشتری؛ محمدبن حسن صفارقمی، بصائرالدرجات الكبرى فی فضائل آل محمد (ع)، چاپ محسن کوجه‌باغی تبریزی، تهران ۱۳۶۲ ش؛ سلیمان‌بن احمد طبرانی، المعجم الاوسط، چاپ ابو معاذ طارق بن عوض‌الله، [قاهره] ۱۴۱۶-۱۴۱۵؛ محمدبن حسن طوسی، رجال الطوسی، چاپ جواد قیومی اصفهانی، قم ۱۴۱۵؛ هوم، فهرست کتب الشیعة و اصولهم و اسماء المصنفین و اصحاب الاصول، چاپ عبدالعزیز طباطبائی، قم ۱۴۲۰؛ حسن‌بن یوسف علامه حلّی، خلاصة الاقوال فی معرفة الرجال، چاپ جواد قیومی اصفهانی، [قم] ۱۴۱۷؛ محمدبن مسعود عیاشی، کتاب التفسیر، چاپ هاشم رسولی‌محلّاتی، قم ۱۳۸۰-۱۳۸۱، چاپ افست تهران [بی‌تا]؛ محمدامین‌بن محمدعلی کاظمی، هدایة المحدثین الی طريقة المحمّدين، چاپ مهدي رجایی، قم ۱۴۰۵؛ محمدبن عمر کثی، اختیار معرفة الرجال، [تلخیص] محمدبن حسن طوسی، چاپ حسن مصطفوی، مشهد ۱۳۴۸ ش؛ کلینی (بیروت)؛ عبدالله مامقانی، تنقیح المقال فی علم الرجال، چاپ محیی‌الدین مامقانی، قم ۱۴۲۳ -؛ یوسف‌بن عبدالرحمان یزّی، تهذیب الکمال فی اسماء الرجال، چاپ بشار عوّاد معروف، بیروت ۲۰۰۲/۱۴۲۲؛ نجاشی؛

Hossein Modarressi Tabātabā'i, *Tradition and survival: a bibliographical survey of early Shi'ite literature*, vol.1, Oxford 2003.

/ سیدعلی آقایی /

رَیغُوزِی، ناصرالدین‌بن برهان‌الدین، از نخستین مؤلفان به زبان ترکی آسیای مرکزی در قرن هفتم و هشتم، بانارلی^۲ (ج ۱، ص ۳۵۴) وی را نخستین مؤلف به زتآن ترکی آسیای مرکزی در منطقه خوارزم دانسته‌است. درباره وی اطلاعات چندانی دردست نیست و آنچه از او می‌دانیم براساس مقدمه‌ای است که خود وی بر تنها اثر شناخته‌شده‌اش (د.د.ریکستان شوروی، ج ۹، ص ۱۳۷) نوشته‌است. او در آن مقدمه، خود را برهان‌اوغلی قاضی‌ناصر (قاضی‌ناصر پسر برهان؛ کویپولو، ص ۳۳۷؛ بانارلی، همانجا) معرفی کرده‌است (د.د.ترک، ذیل ماده). به همین سبب وی را برهان‌الدین‌اوغلو ناصرالدین (جعفر‌اوغلو^۳، ج ۲، ص ۸۶؛ پکولجای^۴، ص ۹۸) یا ناصرالدین‌بن برهان‌الدین (د.اسلام، چاپ دوم، ذیل ماده) نیز نامیده‌اند. نام ریغوزی گویا از رباط اوغوز، روستای زادگاهش، گرفته شده و رَیغُوزِی یا رَیغُوزِی، که تخلص او بوده، محرف رباط اوغوزی، یعنی منتسب به رباط اوغوز است. او مانند پدرش در این روستا به امر قضا اشتغال داشته‌است (کویپولو؛ بانارلی؛ جعفر‌اوغلو؛ پکولجای، همانجا). رباط اوغوز از توابع خوارزم است که در آن زمان در قلمرو خانان چغتای^۵ بوده‌است (د.اسلام، همانجا).

یاد شده‌است (برای فهرست کسانی که ربعی از آنها روایت کرده‌است ← مامقانی، ج ۲۷، ص ۸۲-۸۳؛ خویی، ج ۷، ص ۱۶۴).

ربعی کتاب / اصلی داشته که حمّادبن عیسی جُهَنی * آن را روایت کرده‌است (برای طرق مختلف به کتاب ربعی ← ابن‌بابویه، ج ۴، ص ۴۶۸؛ نجاشی، همانجا؛ طوسی، ۱۴۲۰، ص ۱۹۵). طوسی (۱۴۲۰، همانجا) ابن‌ابی‌عمیر * را نیز راوی اصل ربعی دانسته، اما طریقی برای آن ذکر نکرده‌است. عمده روایات ربعی در کتب روایی شیعه نیز از طریق حمّاد نقل شده که احتمالاً مأخوذ از کتاب او بوده‌است (مدرسی طباطبائی^۱، ج ۱، ص ۳۶۱؛ برای فهرستی از روایات ربعی در کتب روایی شیعه ← اردبیلی، ج ۱، ص ۳۱۵-۳۱۶؛ خویی، ج ۷، ص ۴۲۴-۴۳۰).

در رجال نجاشی (همانجا)، ذیل عنوان ربعی‌بن عبدالله منطلی درباره کتاب *الراهب و الراهبه* اثر حسن‌بن راشد آمده‌است که ربطی به ربعی ندارد و ظاهراً به‌خطا در اینجا قرار گرفته‌است (نیز ← مامقانی، ج ۲۷، ص ۷۹، پانویس). ظاهراً شوشتری نیز (ج ۴، ص ۳۲۶-۳۲۷) بر همین اساس ربعی را صاحب این کتاب دانسته‌است که نادرست می‌نماید (برای تفصیل بیشتر در این باره ← راشدی *، قاسم‌بن یحیی).

منابع: ابن‌ابی‌الحدید، شرح نهج‌البلاغه، چاپ محمد ابوالفضل ابراهیم، [قاهره] ۱۳۸۵-۱۳۸۷/۱۹۶۵-۱۹۶۷، چاپ افست قم ۱۴۰۴؛ ابن‌ابی‌حاتم، کتاب الجرح و التعديل، حیدرآباد، دکن ۱۳۷۱-۱۳۷۲/۱۹۵۲-۱۹۵۳، چاپ افست بیروت [بی‌تا]؛ ابن‌بابویه، کتاب من لایحضره الفقیه، چاپ علی‌اکبر غفاری، قم ۱۴۰۴؛ ابن‌جیّان، کتاب الثقات، حیدرآباد، دکن ۱۳۹۳-۱۴۰۳/۱۹۷۳-۱۹۸۳، چاپ افست بیروت [بی‌تا]؛ ابن‌حجر عسقلانی، کتاب تهذیب‌التهذیب، [بیروت] ۱۴۰۴/۱۹۸۴؛ ابن‌داوود حلّی، کتاب الرجال، چاپ جلال‌الدین محدث ارموی، تهران ۱۳۸۳ ش؛ ابن‌سعد؛ ابن‌قولویه، کامل الزیارات، چاپ جواد قیومی اصفهانی، قم ۱۴۱۷؛ سلیمان‌بن اشعث ابوداود، سنن ابی‌داود، قاهره ۱۴۲۱/۲۰۰۰؛ احمدبن حنبل، مسند الامام احمدبن حنبل، بیروت: دارصادر، [بی‌تا]؛ محمدبن علی اردبیلی، جامع الرواة و ازاحة الاشتباهات عن الطرق و الاسناد، بیروت ۱۴۰۳/۱۹۸۳؛ محمدبن اسماعیل بخاری، الادب المفرد، بیروت ۱۴۰۶/۱۹۸۶؛ هوم، کتاب التاریخ الکبیر، دیارمکزی: المکتبة الاسلامیة، [بی‌تا]؛ احمدبن محمد برمقی، کتاب الرجال، در ابن‌داوود حلّی، همان منبع؛ هوم، کتاب المحاسن، چاپ جلال‌الدین محدث ارموی، تهران ۱۳۳۰ ش؛ عمروبن بحر جاحظ، البیان و التبیین، چاپ عبدالسلام محمد هارون، بیروت [?] ۱۳۶۷/۱۹۴۸؛ خلفین خیاط، تاریخ خلیفة بن خیاط، روایة بقی‌بن خالد [مخلد]، چاپ سبیل زکار، بیروت ۱۴۱۴/۱۹۹۳؛ خویی؛ محمدبن احمد ذمّی، تاریخ الاسلام و وقایع المشاهیر و الاعلام، چاپ بشار عوّاد

- 1481 BOESCHOTEN, H. & VANDAMME, M. Rabghuzi's syntax revisited. *Bamberger Zentralasienstudien. Konferenzakten ESCAS IV Bamberg ... 1991.* (Hrsg.) I.Baldauf, M.Friederich. Berlin: Schwarz, 1994 (Islamkundliche Untersuchungen, 185), pp.87-98 (The syntactic development of Middle Eastern Turkic.)

20 ARALIK 1999

Rabguzı Kısasü'l-Enbiya (giriş-metin-dizin). ATA, Aysu. Yüksek Lisans.Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1992. 391 s., 30 ref. Danışman:Prof.Dr.Mustafa Canpolat. Dili:Tr.

12 MAYIS 1998

R466 **Stories of the prophets: Qısaş al-anbiyâ'. An Eastern Turkish version.** By Rabghuzî, Nâsir al-Dîn b.Burhân al-Dîn al-. Ed. Boeschoten, H.E. & others. Leiden, 1995. Bulut, C. *TULIP: Turkish Linguistics Post*, 10 (1997), pp.8-10 (E)

16 OCAK 1999

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GÖRÜLMEK ÜZERE

41584

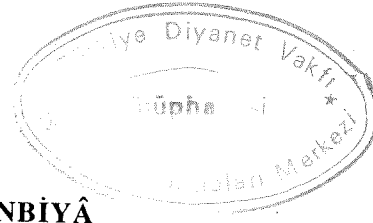
Kısa: Rabguzi (giriş-metin-dizin). ATA, Aysel. Doktora. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995. 1207 s., 65 ref.
Danışman: Prof. Dr. Mustafa Canpolat. Dili: Tr.

Rabguzi - 170632

22 Haziran 2015

29 MAYIS 1995

Doç. Dr. Naile Hacıyeva 293

RABGUZÎ'NİN KISASÜ'L-ENBİYÂ ESERİNİN BAKÜ YAZMASI

DOÇ. DR. NAİLE HACIYEVA

Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Yazma Eserler Enstitüsünde korunan yazmalar arasında çok kıymetli bir eser ortaya çıkmıştır. Bu Nâsır ed-din Rabguzî'nin *Kıyasü'l-Enbiyâ* adıyla tanınan ünlü eseridir. Hicrî 710-milâdî 1311'de yazılmış *Kıyasü'l-Enbiyâ*, eski Türk eserlerinden bahsederken ilk hatırlananlar sırasında yer almaktadır. Eserin yazarı Bürhan ed-din oğlu Nâsır ed-din Rabguzî XIII. asrın ikinci yarısı XIV. asrın birinci yarısında yaşamış kadıdır. Ribat Oğuzda yaşamış, eğitimi, istidadı ile tanınmıştır. Rabguzî bildiğimiz tek eseri *Kıyasü'l-Enbiyâ*'yı İslâm dinini kabul etmiş Moğol hükümdarı Nâsır ed-din Tokbuğa hanın siparişi üzerine yazmaya başlamıştır. Kendisinin gösterdiği gibi bir sene gece gündüz çalışmış, hicrî 710'da eseri bitirmiştir. *Kıyasü'l-Enbiyâ*, Kuran-ı Kerim'de adı geçen peygamberler hakkında geniş mazmunlu nesir eseridir. Eserin yazarı mevzu ile alâkadar sık sık Kuran-ı Kerim'e müracaat ederek, ayetlerden örnekler almış, ara sıra şiir parçalarıyla eserine canlılık vermiştir. Türk dilinin kudreti, kelime hazinesinin zenginliği, kapsamlılığı eserde çok, açık şekilde görünmektedir.

Kıyasü'l-Enbiyâ XIV. asırdan Türkologların (N.J. İlimskiy, N.F. Katanov, L.V. Budagov, N.G. Ostroumov, V.V.Radlov, Y.Schinkevitsch, P.M. Melioranskiy, S.Y. Malov Ch. Rieu, K. Grönbech, M.F. Köprülü, A.Caferoğlu, S.S.Çağatay, E.R. Tenişev, E.N. Necip, H.Koroğlu...) dikkatini çekmiştir. Eserin dilinden örnek olarak parçalar verilmiş, bazı kıssaları Rus diline çevrilmiştir. Arap alfabesi ile birkaç kere Kazan ve Taşkent'te yayımlanmıştır. Maalesef bu yayınlar eserin dilini değiştirerek onu yenileştirmişler. P.M. Melioranskiy 1897 yılında yazdığı makalede büyük diltçilik ve sanatsal değer taşıyan *Kıyasü'l-Enbiyâ* eserinin gereğince araştırılmadığından şikâyet etmiştir. Durumun bu gün de pek iç açıcı olduğunu söylemek mümkün değildir. Eserin edisyon kritikli metni, sözlüğü hazırlanmamış, edebî ve dil özellikleri yeterince incelenmemiştir. Yazma nüshalarının araştırılmasıyla da ilgili bunları söylemek mümkündür.

Kıyasü'l-Enbiyâ eserinin Londra'da S.Peterburg'ta, Kazan'da, Taşkent'te, Bakü'de yazma nüshaları korunmaktadır. Eserin en eski yazma nüshaları XV-XVI. asırlara aittir. Daha eski sayılan Londra nüshasının yazılma tarihi gösterilmese de paleografya ve dil özelliklerine göre XV. asıra ait edilir. Bu nüsha K.Grönboev tarafından 1948 yılında Kopenhak'ta, E.Fazılov, A.Yunusov, H.Dadalov tarafından 1990 yılında Taşkent'te yayımlanmıştır. Bilinen bir nüsha gibi eser üzerine söylenen sözler genellikle bu nüshaya aittir. Bu yüzden Londra nüshasının pek kıymetli ve eserin edisyon kritikli metninin esasında oluşabilecek kadar mükemmel olduğu fikrine ortak olduğumu bildirmek, diğer nüshaların da her birinin kendine göre değerli olduğu ve dikkate alınması kanısındayım.

Bilindiği gibi birbirleriyle tam aynı olan iki yazma yoktur. Her yazmada yazıldığı devrin, yerin, muhitin izleri, müstensihin yazı yazma özellikleri olur. *Kıyasü'l-Enbiyâ*, eserinin yazma nüshaları da bu açıdan istisna değildir. Eserin öz dilini belirlemek için bütün nüshalar bir araya getirilmeli, birbiriyle mukayese edilmeli ve edisyon kritikli metin hazırlanmalıdır. Ve hiç kuşkusuz ki, her nüsha büyük dikkat ve kaygıyla incelenmeyi talep ediyor.

Kıyasü'l-Enbiyâ, eserinin S. Peterburg kenti kütüphanelerinde birkaç yazma nüshası vardır. Rusya İlimler Akademisinin Şarkiyat Enstitüsünün S. Peterburg bölmesinde olan nüshalar içerisinde S.245 numaralı yazma dikkati daha çok çekmektedir. Bu yazma Londra nüshasından sonra en eski olarak bilinmektedir.

1712 yapraklı bu yazmanın müstensihi, yazım yılı ve yeri gösterilmese bile Türkologlar onu XVI. asrın sonu, XVII. asrın başlarına ait ederler. Nüsha tamdır, yalnız Muhammed (s.a.s.) hakkında olan kıssada yarımık vardır. Kıssaların verilmesinde bütün S. Peterburg nüshaları Londra ve Bakü nüshalarından farklıdır.

Kıyasü'l-Enbiyâ eserinin Kazan'da, Taşkent'te olan yazma nüshaları XVII-XVIII. asırlardan sonralara ait olmakla çok yenileştirilmişler. Türkolog E.R.Tenişev kendi şahsî kütüphanesinde eserin eski bir yazmasının olması ile ilgili malûmat vermiştir. *Kıyasü'l-Enbiyâ* adı altında başka ülkelerin yazma kütüphanelerinde kitaplar vardır ki, onların Rabguzî kaleminden çıkmış *Kıyasü'l-Enbiyâ* olup olmadığı tam belli değildir.

Nâsır-ed-din Rabguzî'nin *Kıyasü'l-Enbiyâ* eserinin bir yazma nüshası da Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Yazma Eserler Enstitüsünde korunmaktadır. Bu nüsha son zamanlara kadar belli olmadığından araştırılmamış, üzerinde hiçbir incelenme yapılmamıştır. Türkçe yazma eser-

RABGUZÎ (13/14.yy.): Kısas yazarı. Harezmi'nin geçmişte Rabat-I Oğuz ya da Rıbat-ı Oğuz Rabguz adı verilen, günümüzde tam yeri tesbit edilemeyen bir bölgesinde doğdu. Asıl adı Nasirüddin olup babası Rabguz'un kadısı Burhaneddin'dir. Kendisinin de sonradan, babası yerine, Rabguz kadısı olduğu eserden anlaşılmaktadır. **Eseri:** *Kıssa-i Rabguzî* veya *Kıyasu'l-Enbiya-yı Rabguzî* diye adlandırılan eserini yeni Müslüman olmuş Moğol emirlerinden Nasireddin Tokbuğa'nın isteği üzerine yazıp 710/1310'da bitirdi, genellikle nesir olarak kaleme aldığı eserini yer yer fıkralar, gazel, kıt'a ve manzum parçalarla bezedi. Dörtlük şeklindeki kıt'alarda *Kutadgu Bilig* ve *Atabetü'l-Hakayık*'taki dörtlüklerle benzerlikler tespit edildi. Eserin dili, bazı dilcilere göre, Oğuz unsurlarının da karıştığı bir Harezmi lehçesi olup sade ve akıcıdır. Eseri Çağatay Türkçesinin ilk dönem eserlerinden biri olarak kabul eden dilciler de vardır. Manzum parçalar, Türk ve Arap dillerindedir. Eserdeki 72 kıssanın kaynağı genellikle *Kur'an-ı Kerim*'dir. Rabguzî kıssalarla ilgili tafsilâtı Ebu İshak Nişaburî'nin *Kıyasu'l-Enbiyâ*'sından ve diğer dinî kitaplardan almıştır. Eserdeki ilk kıssa, yer ve göğün, canlıların ve Âdem Peygamberin yaratılışına dairdir. Diğer kıssalar Nuh, Musa, İsa, Yakup, Süleyman, Davut, Şit ve Hz. Muhammed'le ilgilidir. Eserde başka konularda dinî hikâyeler de bulunmaktadır. Yazar, her kıssanın

başında anlatacağı peygamberle ilgili sıfatları saymış, sonra o peygamberin başından geçen olayları kısaca açıklayan bir manzum parça vermiş, nesir olarak her kıssayı birbiri içinde ve birbirine bağlı hikâyeler biçiminde anlatmıştır. Hz. Yusuf'la ilgili kıssa, bir müstakil eser gibi, daha geniş kaleme alınmış, bu bölümde bir bahar tasviriyle bir gazele de yer verilmiştir. Süleyman Peygamber ve Lokman Hekim ile ilgili kıssalarda daha çok halk söylentilerine dayanıldığı görülmektedir. Eserin onbeşinci yüzyılda yazılmış en eski nüshası, Londra British Museum'dadır; Leningrad ve Taşkent kütüphanelerinde de birer yazması vardır; *Kıssa-i Rabguzî* adıyla Kazan'da ve Taşkent'te 1835,1859-1881 yılları arasında defalarca basıldı. Tıpkı basımı 1948'de K. Grönbech tarafından Kopenhag'da yayımlandı.

Kay. : Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi, Özbek Edebiyatı Tarihi*, 1.c., Taşkent 1977; Natan Mallayev, *Özbek Edebiyatı Tarihi*, 2.bs. Taşkent 1976; RTET 1/354-356; Saadet Ş. Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ank. 1963, s.140-141; Y. Akpınar, "Rabguzi Nasirüddin", *TDEA 7/263-264*. ⇨ M. CUNBUR

RABİA Hatun (takma ad), bk. **DANIŞMEND, İsmail Hâmi**

RABİDDİN İshak (1927-1989): Özbekistan şairi. Nemengan'ın Yengikorgan ilçesi Paraman köyünde doğdu. 1939'da Hazretişah köyünde ilkokulu okudu. 1952'de ortaokulu, 1956'da Fergana Devlet Pedagoji Enstitüsü-

RABGHUZI'S QIŞAŞ AL-ANBIYĀ'
RECONSIDERED IN THE LIGHT OF WESTERN MEDIEVAL STUDIES:
NARRATIONES VEL EXEMPLA

by MARC VAN DAMME

Introduction

In a previous article (Van Damme 1985) I attempted to distinguish the narratological levels in the *Qişaş al-Anbiyā'* of Rabghuzi. At that time I assumed that I was dealing with real stories, that is taking *qişşa* in the meaning of a pure literary story, a story to be told.¹ But when I finished my article I felt faintly uneasy and I gradually became convinced that the term *qişşa* (pl. *qişaş*), as used in the title *Qişaş al-Anbiyā'* is not adequately rendered by 'Stories of the Prophets' (*Narrationes de Prophetis*) and that even its rendering by 'Tales of the Prophets' may be misleading (Cuddon 1979, 683-4).² There was something more to it, but I could not put my finger on what essential aspect still remained to be discovered. In this paper I intend to explore some new approaches to finding a more satisfactory answer to this question.

As I had not the slightest idea of what that extra something could be, I decided to tackle the problem in the opposite way. Instead of starting the investigation in the Islamic East, I gave myself some time to examine Western research regarding the study of Christian civilisation in the Middle Ages. I came across a special genre of medieval literary production called the *exemplum*. The *exemplum* and the *exempla* collections have recently been and still are a subject which is studied by Western scholars from different angles. When studying the subject in depth I became more and more aware that there is a fundamental parallelism in function, at least for a certain period in their respective histories, between the *Qişaş al-Anbiyā'* in the Islamic environment and the *exemplum*-genre in the world of Christianity. Still, as encouraging as these general observations might be, I was not fully satisfied. When reading a concrete Christian *exemplum* together with a concrete Islamic *qişşa*, one is struck by the similarities as well as by the differences in style between both and by the much greater variety and diversity of subjects found in the Christian *exempla*. The observed difference in literary style makes it necessary to

¹For the complex semantic and etymological questions posed by this term, see D.B. MacDonald, *EI*, vol. II, 1119-21 and Ch. Pellat, *EI*², vol. V, 185-187.

²Prof. M. Arkoun in an oral communication (Nov. 1986) suggested that the best rendering in French of the title *Qişaş al-Anbiyā'* is "Récits des Prophètes".

15 EKİM 1994

Edited by Marc Vandamme
De Turcia's Aliisque Rebus
Commentarii Henry Hofman dedicati
Utrecht - 1992, s. 7-37.
DN: 26608.
956 TUR.A

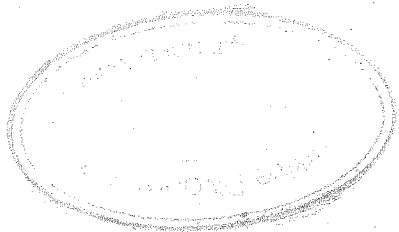
NASIREDDİN RABGUZİ'NİN KISASÜ'L-ENBİYA İSİMLİ ESERİNİN SEMANTİK VE POETİK (ANLAM VE ŞİİRSSEL) CÜMLE YAPI ÖZELLİKLERİ

Doç. Dr. Nalle HACİYEVA* □

Nasireddin Rabguzi'nin Kisasü'l-Enbiya isimli eseri Türkdilli yazılı yarıdgarlar arasında özel bir yere sahiptir. Edebi eserin zamana, mekana sığmayan bir ün kazanması, yüzyıllara meydan okuyabilmesi onun içerdiği yüksek ideadan kaynaklanabilir. Fakat bu, başanın bir tarafıdır. Eserin güzel, büyüleyici dille yazılması başanın diğer tarafıdır. Bu taraflar karşılıklı şekilde birbirine bağlıdır ve biri diğerini şartlandırır. İşte Kisasü'l-Enbiya eseri bunun en güzel örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Eser, Türk insanlarına İslâm dinini, peygamberleri neclp bir şekilde, tatlı bir dille anlatıyor. Eğer Kisasü'l-Enbiya yazıldığından (Hicri 710-Miladi 1311) yedi yüz yıla yakın bir zaman geçtikten sonra bile hala edebilliği, dil zenginliği ile hayret doğurursa, bu, Rabguzi'nin gerçek bir yazar olarak dilden ustaca istifade etmesinden ileri gelmektedir. Esere dilbilim açısından yaklaşıldığında metnin tamlığını, bütünlüğünü kuran cümle tiplerinin renkliliğine, içten gelen söylemlerin samimi ifadesine hayran kalmamak mümkün değildir. Eserdeki dinamiklik, cümle tipleri arasındaki ilişkiler özellikle dikkat çekicidir. Basit cümleler geniş teridplerle, devrikliği (parselyasya) ile bağımsız birleşik cümlelere yaklaşıyor. Bağımsız birleşik cümleler, zahiri bağlayıcı almetleri olmayan bağımlı birleşik cümlelerden bazen sadece tonlanması ile farklanıyor; onları birbirinden ayırmak, her birini belli bir gramatikal kalıba sokmak bazen çok zor oluyor. Bu cümle tiplerinin, tarihi sentaksin öğrenilmesinde çok büyük önemi vardır.

Bu makalede Kisasü'l-Enbiya eserinin cümle yapı özellikleri tasviri sentaks dışında, semantik ve poetik (anlam ve şiirsellik) ağırlıklı olarak araş-

* S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

15 NISAN 2000

Çünkü azminden, ölüm çıksa, o dönmez, sokulur.

Öyle maymun gibi taklide özenmek bilmez;

Hiss-i milliyeti sağlamdır onun, eksilmez.

Garb'ın almışsa herif, ilmimi almış yalnız,

Bakıyorsun: Eli san'atlı, fakat, tırnaksız!

Fuhşu yok, içkisi yok, himmeti yüksek, gözü tok;

Şer'-i ma'sûma olan hürmeti bizlerden çok." (s. 158)

Toparlamak gerekirse, Şark-İslâm kültür ve medeniyeti ile Batı dünyasını yakından tanımış aydınlarımızın temsilcilerinden biri konumunda olan şair M. Âkif Ersoy, Doğu ve Batı meselesine mümkün mertebe peşin hükümlerden uzak ve gerçekçi bir şekilde yaklaşmaya çalışmıştır. Ona göre, çeşitli sebeplerden dolayı, bazı alanlarda, genelde Doğu'nun özelde ülkemizin Batı'dan geri kaldığı inkâr edilemez bir gerçektir. Geri kaldığımız alanlar ise; bilim, sanat ve teknik başlıkları altında toplanabilir. Bu yüzden de Batılılaşma kültürel bir gümrüğe tâbi tutulmalı; sadece topluma yararlı olacak ve temel değerlerimizi zedelemeyecek bilim, sanat ve teknoloji alanlarındaki yenilikler alınmalıdır.

NASIREDDİN RABGUZİ'NİN KISAS'L-ENBİYA İSİMLİ ESERİ VE ORTA ASYA TEFSİRİ'NİN DİLİ ÜZERİNE

Doç. Dr. NAİLE HACIZADE*

Türk Dilinin XI-XIV asırlar arasındaki döneminde bir çok edebi eserler yazılmıştır. Yusuf Balasagunlu'nun Kutadgu Bilig, Mahmut Kaşgarlı'nın Divanu Lugat-it-Türk, Ahmet Edip Yükneki'nin Atabetü'l-Hakaik, Ahmet Yesevi'nin Divan-ı Hikmet, Ali'nin Kıssa-i Yûsuf, Nasireddin Rabguzî'nin Kısasu'l-Enbiyâ, Seyf'i Sarayı'nın Gülistan bit-Türki, Harezmi'nin Muhabbetname, Kutb'un Husrevü ve Şîrîn, Mahmut bin Ali Kerderi'nin Nehcü'l-Feradis gibi eserleri bu devrin dil özelliklerini çok güzel yansıtmaktadır. Dil eserlerinin münferit olarak ve bir-birleriyle mukayesede tetkiki tam bar dil manzarasını canlandırır ve bugünkü Türk lehcelerinin tarihi ile ilgili karanlıklara ışık tutabilir.

Bu makalede Nasireddin Rabguzî'nin Kısasu'l-Enbiyâ isimli eseri ve Orta Asya Tefsiri'nin dil mukayesesinin yapılması düşünülmüştür. Amacımız bir makale kapsamında bu eserlerin dil yakınlığını ortaya çıkarmak, farklı özelliklerini göstermektir. Her iki eser Türkolojide bilinen, üzerine araştırmalar yapılan eserler olduğundan onlar hakkında ayrıntılı bilgiler vermemize gerek olmadığı düşüncesiyle sadece şunu yazma ihtiyacı

* Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Misafir Öğretim Üyesi.

Oyunların biçim ve biçem özellikleri bakımından incelendiği ikinci bölümde, ilk aşama olarak biçimsel özellikler bağlamında, oyunların türü üzerinde durulmuş; uzam tasarımları ve zaman kullanımı, kişileştirme teknikleri, dramatik aksiyon ve olay örgüsü incelenmiştir. İkinci bölümün son aşamasında, yazarın malzemesine uygun biçem arayışları ve teatral teknikler değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, tragedy ve melodram özellikleri taşıyan psikolojik bir dram türü olan Tennessee Williams'ın oyunlarını; otobiyografik özellikler taşıdığı tezi doğrulanmıştır. Yazarın kısa oyunlarında, bireye ve topluma sosyal ve moral açıdan yaklaşımında gerçekçi (realist); karaktere ve çevreye doğa yasalarının egemen olduğu, doğanın bir parçası olarak yaklaşımında doğacı (naturalist) inceleme yöntemlerini birlikte kullandığı tespit edilmiştir. Williams'ın oyunlarındaki gerçekçi-doğacı özün yansıtılmasında, biçem olarak şiirselliğe ve sembolizme yaslandığı ve bu yöntem ile bir arayışlar tiyatrosu niteliği taşıyan "plastik tiyatrosu"nu oluşturma çabası içinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda kısa oyunların, karakter ve çevre özellikleri, temalar, kişiler arası ilişkiler, dramatik aksiyon bakımından, Williams'ın uzun oyunlarının henüz olgunlaşmamış ilk örnekleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

16. TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS 1995

Arslan, Nihayet: "Chateaubriand'ın Romanlarının İlk Çevirileri ve Atala Uyarlaması" (Danışman: Prof. Dr. İsmail Parlatır) 225 sayfa + VI.

XIX. yüzyılın ünlü Fransız yazarı, romantizmin öncüsü Chateaubriand'ı, Türk edebiyatına ilk olarak, Tanzimat döneminin ünlü yazarlarından Recaî-zade M. Ekrem tanıtmıştır. 1872 yılında çevirdiği, Atala aynı zamanda Batı'dan çevrilen ilk edebî eserler arasındadır. Ekrem bu romanı tiyatroya uyarlayarak, edebiyatımızda böyle bir denemeyi ilk gerçekleştiren kişi olmuştur. Chateaubriand'ın diğer iki romanından René'yi, Mehmet Celâl 1895'de, Les Aventures du Dernier Abencerage'ı ise A. Tahir, İbn-i Sirâc-ı Ahîr adıyla 1880/1881'de çevirmiştir.

Tanzimat döneminde, Chateaubriand'dan çevrilen bu üç romanın, Türkçeye yapılan ilk çevirileri ile yaptığımız karşılaştırmalı incelemede asıl amacımız, Batı'dan ilk çevirilerin yapıldığı bu dönemde, üç çevirmenin yabancı bir kültür karşısında tutumlarının ne olduğunu araştırmak olmuştur. Mehmet Celâl ve A. Tahir'in çevirilerinde, geleneksel kültürün baskın çıktığı ve toplumun kendine özgü estetik ihtiyacının ön planda tutulduğu görülmektedir. Recaî-zade Mahmut Ekrem ise, çeviri işine estetik açıdan yaklaşarak, sadece Mehmet Celâl ve A. Tahir değil, dönemindeki başka çevirmenlere göre de modern bir tutum sergilemiştir. Bununla birlikte, Ekrem de, Atala çevirisinde, bazı toplumsal değerler söz konusu olduğunda değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır.

Sonuç olarak, Tanzimat dönemi sonunda geleneksel kültür etkinliğini bütün ağırlığıyla hissettirmesine rağmen, Batı'nın kültür öğelerinin çevirilerle yavaş yavaş bizim düşünce ve edebiyat dünyamıza sızmaya başladığını söylemek mümkündür.

Özyıldırım, Ali Emre: "Hamdullah Hamdî Divanı'nın Tenkitli Metni", Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İsmail Ünver), XC+132 sayfa.

Hamdullah Hamdî 15. yüzyılın önemli şairlerindedir. Özellikle Yusufu Züleyha mesnevisiyle büyük bir şöhrat sahibi olan şair dönemin üretken sanatçıları arasında yer alır. Onun hemen hemen bütün mesnevileri üzerinde bilimsel çalışmalar yapılmasına rağmen Divanı'nın bugüne kadar ihmal edilmiş olması dikkat çekicidir.

Bizim yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışmanın amacı Hamdî Divanı'nın bilimsel metotlarla hazırlanmış bir metnini ortaya koymak, böylece hem şair hakkında hem de 15. yüzyılın genel edebî durumu üzerinde yapılacak çalışmalara malzeme sunmaktır.

Araştırmamızın "Giriş"i oluşturan I. Bölümünde şairin hayatı ve eserleri üzerinde detaylı bir değerlendirme yapılmıştır. Divan'a dayanarak Hamdî'nin edebî kişiliği üzerinde yaptığımız inceleme de bu bölümde yer alır.

II. Bölümde ise Hamdî Divanı'nın şekil, dil ve üslup özellikleri bakımından incelenmesiyle ortaya çıkan tespitlerimiz sunulmuştur.

Bazıları Farsça 3 kaside, 199 gazel, 1 murabba, 1 terci-i bend, 5 kata, 3 nazım, 9 müfred ve 1 beyitten oluşan Divan metni ise en sondadır. Bu metin Hamdî Divanı'nın bilinen iki nüshası ile bir şiir mecmuasından faydalanılarak oluşturulmuştur (Divan nüshaları: Süleymanîye Ktp. (Esad Ef.), 2626; Millet Ktp. (Manzum), 120. Mecmua: Millî Ktp. FB 442).

DOKTORA 1995

Ata, Aysu: "Kıyas-ı Rabgûzî: Giriş-Metin-Dizin", Doktora Tezi (Danışman: Prof. Dr. Mustafa Canpolat), LI+1209 s.

Harezmi Türkçesi eserlerinden biri olan Kıyas-ı Rabgûzî, Burhanoglu Kadı Nasır tarafından 1310 yılında (H. 710) yazılmıştır. Yazar, Ribâî Oğuz kasabasında olduğu için Rabgûzî eserini almıştır. Yazar, arayanın çabuk bulması, işitenin hemen bilmesi için eserine Kıyas-ı Rabgûzî adını verdiği için çalışmamıza ad olarak Kıyas-ı Rabgûzî adı verilmiştir (izlegen bat tapkay işükten bat bilgey tep Kıyas-ı Rabguzi at berduk. 3v8). Eser, Çağatay Hanı Tarmaşirin'in emirlerinden Nasırüddin Tok Buga'ya sunulmuştur.

İslâmiyeti yeni kabul etmiş Türk kitlelerinin dinî yönden ihtiyacını karşılamak üzere kaleme alınan bu eser, başta Hz. Muhammed olmak üzere İslam dininin doğruladığı peygamberlerin kıssalarını içerir. Eserde sankârca ve akıcı bir nesir ile yazılan kıssaların arasına münasebet düşürülerek gazellere ve Arapça ile karışık manzumelere de yer verilmiştir.

İlim âleminde uzun müddetten beri bilinen bu eserin ne tam metni ne de dili üzerinde şimdiye kadar küçük çaplı araştırmalar dışında esaslı bir çalışma yapılmamıştır. Hatta eserin hangi sahanın ürünü olduğu konusunda da yakın zamana kadar türkologlar tarafından tam bir fikir birliğine varılmamıştır. Bu kapsamlı eserin metnini, gramer özelliklerini ve sözcük hazinesini ortaya koymaktaki amacımız bu yöndeki tartışmalara açıklık getirmek ve bu hususlarda yeni bulgular elde edebilmektedir. Kıyas-ı Rabgûzî (Giriş-Metin-Dizin) başlığı altında hazırlayacağımız doktora tezimizde eserin dil özelliklerinin en iyi korunduğu ve istinsah tarihi en eski olan K. Gronbech'in tıpkıbasımını yaptığı Londra nüshası esas alınmıştır (=Monumenta Linguarum Asiae Majoris IV). Çalışmamızın Giriş bölümünde eserin muhtevası, Harezmi Türkçesi'nin genel durumu, bu eser üzerinde yapılmış çalışmalar ile eserin nüshaları üzerinde durulmuştur. Giriş'te ayrıca Dil Özellikleri olarak işlenen bölümde eserin nüshaları üzerinde durulmuş; imlâ ve fonetik, morfolojik özellikleri tespit edilmiştir. Metin bölümünde eserin 249

Bu çalışmada onyedinci yüzyıl İspanyol komedyasının en önemli yazarlarından biri olarak kabul gören Calderón de la Barca'nın başeseri sayılan *La vida es sueño* adlı oyununda Barok özelliklerin incelenmesine çalışılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölümde, önce mümkün olduğunca kısaltılarak 'Barok' kavramının anlamı, gelişimi ve kullanım alanı saptamaya çalışılmıştır. Daha sonra bu saptamaya uygun olarak, Avrupa'nın ve İspanya'nın içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve kültürel durum örneklerle özetlenmiştir.

İkinci Bölümde ise, İspanya'da Barok Çağ Tiyatrosu ve özellikleri bir alt başlıkta özetlendikten sonra, ikinci bir alt başlıkla Calderón'un Tiyatrosu; kullandığı temalar, oyun kişileri, oyunlarının teknik yapısı ve dili anlatılmıştır.

Üçüncü Bölümde *La Vida es Sueño* adlı oyunun Barok özelliklerinin saptanmasına çalışılmıştır. Bu bölümde de düşüncede, olaylar dizisinde, oyun kişilerinde ve dilde Barok özellikleri olmak üzere dört altbaşlıkla oyunun incelenmesine çalışılmıştır.

12. TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans

Ata, Aysu. "Rabguzi, Kısasü'l-Enbiya (Giriş-Metin-Dizin)", Yüksek Lisans tezi, (Danışman: Prof. Dr. Mustafa CANPOLAT), 1+391 s.

Harezmi Türkçesi eserlerinden olan *Kısasü'l-Enbiya Burhanoglu Kadı Nasır* tarafından 1310 (H.710) yılında yazılmış ve Çağatay hanı Tarmaşirin'in emirlerinden Tok Buga'ya sunulmuştur. Yazar Ribat Oğuz kasabasından olduğu için Rabguzi mahlasını almıştır.

Eser İslâmiyeti yeni kabul etmiş Türk kitlelerinin dinî yönden ihtiyacını karşılamak üzere kaleme alınmış olup Hz. Muhammed başta olmak üzere İslâm dininin doğruladığı diğer peygamberlerin kıssaları ile Harut ve Marut, 'Avac bin Annak gibi kıssaların arasında münasebet düşürülerek gazellere ve Arapça ile karışık manzumelere de yer verilmiştir. Rabguzi, dinî konulara bile bedîî bir şekil vermeye çalışmış ve her peygamberin hikâyesine secili bir mukaddime ile başlamıştır. Ayrıca yazar, devamlı olarak ayet ve hadislere de başvurmuştur.

Londra nüshasının esas alınarak yapıldığı bu Yüksek Lisans tezinde tamamı 249 varak olan eserin 1v-53v varakları arasındaki kısmı yapılmıştır. Eser, Allah'a hamd u sena ile başlar ve hemen Hz. Muhammed'e ve Tok Buga'ya yazılmış övgü ile devam eder. Asıl konuya âlemin yaratılışı ile girilir ve Adem 'aleyhi's-selamdan başlayarak peygamber kıssalarına geçilir.

Bu çalışmada "Giriş ve Dil Özellikleri" bölümünde Eserin Muhtevası, Eserin Nüshaları, Eser Üzerinde Yapılmış Çalışmalar ve Dil Özellikleri üzerinde durulmuştur.

"Metin" bölümünde metnin transkripsiyonu yapılmış, kritiği gerektiren yerler sayfa altlarında dipnotlarla gösterilmiştir.

"Dizin" bölümünde KB-İndex sırası esas alınmıştır. Sonuna Özel adlar Dizini de eklenmiştir.

Bağdemir, Abdullah. "Kitâb-ı İskender 200a-300b (Giriş-Metin-Dizin)", Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR), XLII+314 s.

Türk dilinin tarihî gelişimini gösterecek, Türk kültür tarihinin çeşitli yönlerini açıklayacak nitelikte kütüphanelerimizde çok sayıda kaynak eser bulunmaktadır. Bu kaynaklar içinde İskender-nâmeler önemli bir yer tutar.

İskender hikâyesi de denen İskender-nâme, manzum olarak ilk kez Firdevsî'nin Şâh-nâme'sinde yer almıştır. Firdevsî, İran'ın geçmiş hükümdarlarını anlatırken, Keyânîlerin son hükümdarı olarak İskender'e yer vermiştir. İran edebiyatında Firdevsî'den sonra İskender hikâyesini manzum olarak ele alan şair Nizami'dir. Onu Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin Âyîne-i İskenderî adlı eseri takip etmiştir.

200a-300b varakları arasında çalıştığım Kitâb-ı İskender, Ahmedî'nin kardeşi Hamzavî tarafından manzum-mensur karışık olarak yazılmıştır. Tamamının 20 cilt civarında olduğu sanılmaktadır. Türk Dil Kurumu kitaplığında 150 sıra numarası ile kayıtlı olan yazma 882 sayfadır. Başından ve sonundan bir hayli eksiktir.

25 (19) X 16 (11,5) cm. ölçüsünde olan Kitâb-ı İskender'in her sayfasında 13 satır vardır. Hareketli nesih ile yazılmıştır. Eserin içinde manzum parçalar da bulunmaktadır.

Bu eser, halk için yazılmış dinî, destanî bir hikâyedir. Kitabın hicrî 859-900 yılları arasında istinsah edildiği sanılmaktadır.

AL-RABGHŪZĪ
THE STORIES OF THE PROPHETS

Qışaş al-Anbiyā'
An Eastern Turkish Version

VOLUME ONE

CRITICALLY EDITED BY

H. E. BOESCHOTEN, M. VANDAMME

AND

S. TEZCAN

WITH THE ASSISTANCE OF

H. BRAAM AND B. RADTKE

NISAN 1997

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	47649-1
Tasnif No	209 RAB.K

E. J. BRILL
LEIDEN · NEW YORK · KÖLN
1995

isterdik. Ne yazık ki sadece 4 sayfada (benim görebildiğim kadarıyla) 228 yanlış var, diğer sayfalardakilerle birlikte yanlışların sayısı 235 oluyor. Elbette bu da bir rekordur, fakat bizi çok üzen (tıpkı trafik kazalarında ulaştığımız cinsten), görmek istemediğimiz, olmaması gereken bir rekor!

RADLOFF'u ve onun çalışmalarını tanımak isteyen okuyuculara Orhun albümüyle birlikte özellikle ve öncelikle şu iki kitabı da edinerek her üç eseri yan yana birlikte incelemelerini tavsiye ediyorum.

W. RADLOFF: *Sibirya'dan (Aus Sibirien) I*, I**, II*, II***. Çeviren: A. TEMİR. İstanbul, Maarif Basımevi. 1954, 1956, 1956, 1957. 258 s., 259-631 s., 299 s., 300-555 s.

Tükenen bu çeviri ilk baskısına göre daha küçük boyda yeniden basıldı. W. RADLOFF: *Sibirya'dan (Aus Sibirien)*. Çeviren: A. TEMİR. 1., 2., 3., 4. İstanbul LXXXVI + 242 s., VIII + 332 s., X + 318 s., 220 s. (MEBYay.: 2750, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 748, Düşünce Eserleri Dizisi: 1).

Prof. Dr. Ahmet TEMİR: *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri. Hayatı-İlmî Kişiliği-Eserleri*. Ankara 1991. XVI+191 S. +40 Resim +2 Harita (Türk Dil Kurumu Yayınları: 552).

Dilimizin, tarihimizin en eski ve en önemli belgeleri olan Orhun yazıtlarının resimlerinin yayımlanması için başta TİKA Başkanı çalışan ve müstesna insan Sayın Büyükelçi Umut ARIK olmak üzere olumlu emeği geçen herkese teşekkür eder, yeni ve yanlışsız eserlerin yayımlanması yolunda gayretlerinin devamlı olmasını bekleriz.

Nuri Yüce

Al-Rabghūzī, The Stories of the Prophets: Qişaş al-Anbiyāʾ, An Eastern Turkish Version. Critically edited by H. E. Boeschoten, M. Vandamme and S. Tezcan, with the assistance of H. Braam and B. Radtke, E. J. Brill, Leiden 1995. Volume I: xxxv + 787 pp.; Volume II: ix + 832 pp.

Harezmi Türkçesi, Eckmann'ın tanımı ile, Orta Asya İslami Türk yazı dilinin Karahanlı Türkçesi ile Çağatayca arasındaki aşağı-yukarı yüz yıllık (14. yüzyıl) ikinci dönemidir.

Harezmi Türkçesi ile Çağatayca arasındaki en önemli fark, bu yazı dilinde, özellikle de manzum yapıtlarda, Çağataycada pek rastlanmayan Oğuzca-Kıpçakça dil özelliklerinin bulunmasıdır.

Harezmi Türkçesi ile yazılıp bize kadar gelmiş iki büyük mensur yapıt vardır. Bunlardan birincisi ve daha eskisi Rabguzi'nin *Kıyasü'l-Enbiya'sı* (1310), ikincisi de *Nehcü'l-Feradis* (1358).

Bunlardan *Nehcü'l-Feradis*'in İstanbul'da Süleymaniye kitaplığında, Yeni Cami kitapları arasında bulunan (Yeni Cami 879) yazma nüshasının tıpkıbasımı Eckmann'ın önsözü ile eski TDK'nca yayımlanmıştı. János Eckmann, *Nehcü'l-Feradis*, I, Tıpkıbasım, Ankara 1956. Bu yapıtın Eckmann'ın başladığı fakat ölümü ile yarıda kalan yazıçevrimi de aynı kurum tarafından tamamlanarak yayımlanmıştır.

Rabguzi'nin *Kıyasü'l-Enbiya'sına* gelince, Avrupa ve Rusya kitaplıklarında birçok yazma nüshası bulunan bu yapıtın Londra'da British Museum'da bulunan en eski ve en iyi yazma nüshasının tıpkıbasımı vaktiyle K. Grønbech tarafından yayımlanmıştı: *Rabghuzi, Narrationes de prophetis*, Kopenhagen 1948 (= Monumenta linguarum Asiae Majoris IV). Ancak aradan yarım yüzyıla yakın bir süre geçmiş olmasına karşın bu çok önemli yapıtın yazıçevrimi yapılamamıştı. İşte, şimdi Harezmi Türkçesi ile yazılmış bu en eski ve en önemli mensur yapıtın yazıçevrimli metni ile İngilizce çevirisi iki büyük cilt halinde Leiden'da yayımlanmış ve araştırmacıların yararlanmasına sunulmuş bulunmaktadır.

Kitabın yazıçevrimli metnini içeren birinci cildi bir "Giriş" (xiii-xxxv) ile başlıyor. Burada belirtildiğine göre, yapıtın bu yayım için yararlanılan yazma nüshaları şunlardır: Londra British Museum nüshası (= A; 15. yüzyıl), St. Petersburg Halk Kitaplığı nüshası (= B; 16. yüzyıl başları) ve St. Petersburg Bilimler Akademisi Doğubilimleri Enstitüsü nüshası (= C; istinsah tarihi

RABB (A.), lord, God, master of a slave. Pre-Islamic Arabia probably applied this term to its gods or to some of them. In this sense the word corresponds to the terms like Ba'al, Adonis, etc. in the North-western Semitic languages, where *rabb* means "much, great" (see A. Jeffery, *The foreign vocabulary of the Qur'an*, Baroda 1938, 136-7). In one of the oldest *sūras* (CVI, 3) Allāh is called the "lord of the temple". Similarly, al-Lāt bore the epithet *al-Rabba*, especially at Ṭā'if where she was worshipped in the image of a stone or of a rock. In the *Qur'an*, *rabb* (especially with the possessive suffix) is one of the usual names of God. This explains why in *Hadīth*, the slave is forbidden to address his master as *rabbī*, which he must replace by *sayyidī* (Muslim, *al-Alfāz min al-adab*, trads. 14, 15, etc.). The abstract *rubūbiyya* is not found in either *Qur'an* or *Hadīth*, but is in common use in mystic theology.

In pre-Islamic times, *rabb* was one of the titles given to certain of the *kāhins* [q.v.]; Lammens gives numerous references for this topic (see his *Le culte des bétyles et les processions religieuses*, in *BIFAO*, xvii [1919], 39-101). The name *r b y*, associated with *ś h r* (the Moon), identified in the kingdom of Kaṭabān a class of priest-officials who had the duty of administering the divinity's domains (G. Ryckmans, *Les religions arabes préislamiques*², Louvain 1953, 30). For the usage of *rabb* in the *Qur'an*, see J. Chelhod, in *Arabica*, v (1958), 159-67. For further details, see T. Fahd, *La divination arabe*, Paris 1987, 107-8.

Bibliography: In addition to references in the text, see the Arabic lexica and the *Qur'an* commentaries, s.v. (A.J. WENSINCK-[T. FAHD])

RABGHŪZĪ, NAṢĪR AL-DĪN B. BURHĀN AL-DĪN, early writer in Central Asian Turkish, was born somewhere in the second half of the 13th century, possibly in the still unidentified encampment of Ribāt Oghuz in Transoxiana (Western Turkestan), then under the hegemony of the Čaghatay Khānate [q.v.]. Being himself a Turk and a judge by profession, he also had some rather good relations with the Mongol ruling élite. The date *post quem* for his death is 710/1310. These scarce facts all stem from his own work and no other source so far has come to light revealing anything more about his identity.

Rabghūzī gained his fame as author of the first Middle Turkic version (in prose) of the *Ḳiṣas al-anbiyā'* [q.v.] genre, commonly referred to as the *Ḳiṣas-i Rabghūzī*, and written in 710/1310 at the instigation of Naṣīr al-Dīn Tuḡ Bughā, a young (not yet identified) prince of Mongol lineage, but of Muslim faith. The text is enriched with some seventy poems in Arabic and Türki (cf. H. Boeschoten and M. Vandamme, 1990); also, it contains some 1200 Arabic quotations from the *Qur'an* and the *hadīth*.

First extracting material from a large range of sources, Rabghūzī then recomposed this chosen material in a number of cyclic stories. However, since the identification of these sources is still problematical, this will not be elaborated here; see, however, Dorleijn (1986) and Boeschoten (1992, 55-6).

Albeit much is still indistinct, Rabghūzī's kind of Turkic, which he himself calls "Türki", is commonly referred to as *Kh*^wārazm Turkish, the literary Turkic language of Central Asia of the 13th and 14th centuries. It is commonly characterised as the transition stage from the *Ḳarakhānid* literary language to (early) Čaghatay. As a whole, Rabghūzī's *Kh*^wārazm Turkish offers the picture of a hybrid language which has been infiltrated by forms from various dialects, notably those spoken by Oghuz and *Ḳiptčak* tribes (Boeschoten and Van Damme, 1987, and Boeschoten,

1991, 23 ff.). As to language and contents, the *Ḳiṣas-i Rabghūzī* stands very close to Maḥmūd b. 'Alī's *Nahđjatū l-farādīs*, written before 1358 (facsimile publ. by J. Eckmann, Ankara, 1956, and S. Tezcan and H. Zülfikar, TDK, 518).

Although the archetype has been lost, the *Ḳiṣas-i Rabghūzī* has become the focus of a Central Asiatic tradition which lived on well into this century. This may be summarised briefly as:

(a) The old mss. (13th-16th centuries), of which five are still extant (Boeschoten, 1991, 3-4). Up to now, only one facsimile has been produced (Grønbech, 1948).

(b) A period of loss of interest, the cause of which is still unknown, somewhere in the 17th-18th centuries.

(c) A host of new mss. (18th-20th centuries), which have the particularity of showing rather conservative versions as to the contents, but which were modernised versions seen from the language aspect.

For a listing of the most important mss. and older printed editions, see Hofman (1969), iii/1, 88-9; Jarring (1980), 17-18 and J. Eckmann in *PTF*, i, 104; ii, 218-19.

Bibliography: H.E. Boeschoten, *The Leningrad mss. of Rabghuzi's Qisas*, i, in *Türk Dilleri Araştırmaları*, iii (1991), 47-9; idem, *Iskandar-Dhulqarnain in den Qisas-i Rabghuzi*, i: *De Turciis alitiisque rebus*, in *Commentarii Henry Hofman dedicati*, Utrecht Turcological Series, iii, 1992, 39-57; H.E. Boeschoten and M. Van Damme, *The different copyists in the London ms. of the Qisas-Rabghuzi*, Utrecht Turcological Series, ii, 1987, 177-183; idem, *The poetry in Rabghuzi's Qisas l-Anbiyā'*, in *L'Asie Centrale et ses voisins, influences réciproques*, Paris 1990, 9-36; M. Dorleijn, *De verhalen van Ilyas en Hizir door Rabghuzi*, 1986, unpubl. M.A. diss., Utrecht University, unpubl.; K. Grønbech, *Rabghuzi. Narrationes de Prophetis. Cod. Mus. Brit. Add. 7851, reproduced in facsimile*, Copenhagen 1948; H.F. Hofman, *Turkish literature. A bibliographical survey*, iii/1, Leiden 1969; G. Jarring, *Literary texts from Kashgar*, Lund 1980 (which includes a substantial bibl.); M. Van Damme, *Rabghuzi's Qisas al-Anbiyā' reconsidered in the light of Western Medieval studies: Narrationes vel Exempli*, i, in *Commentarii Henry Hofman dedicati*.

(M. VAN DAMME)

RABĪ^c (A.), the name of the third and fourth months of the Muslim calendar. The Syriac equivalent *rbī'ā* is used in the Peshitta as a translation of the Hebrew *mal'kōsh* (late rain). This and the fact that the two months following Rabī^c II are called *Djumādā* (month of frost) suggested to Wellhausen that these four months originally fell in winter and that the old Arab year began with the winter half-year [see AL-MUHARRAM]. Rabī^c means originally the season in which, as a result of the rains, the earth is covered with green; this later led to the name Rabī^c being given to spring. Al-Bīrūnī expressly describes autumn (*khariḥ*) as the season indicated by Rabī^c. As a result of the *Qur'anic* prohibition of intercalation [see NĀSĪ²], since the beginning of the Muslim era the two months no longer fall at a regular season.

Bibliography: Wellhausen, *Reste*², 97; Brockelmann, *Lexicon Syriacum*², s.v.; Bīrūnī, *Athār*, ed. Sachau, 60, 325.

(M. PLESSNER)

AL-RABĪ^c B. YŪNUS B. 'ABD ALLĀH B. ABĪ FARWĀ (so-called from his entering Medina with a fleece on his back), emancipated slave of al-Hārith al-Haffār, himself the emancipated slave of 'Uthmān b. 'Affān [q.v.]. He was really a man of obscure origin, born in slavery at Medina about 112/730. He was